

Valleberga kyrka

Lunds stift

Kulturhistorisk
karaktäristik och bedömning
ANNA LINDQVIST – 2020-04-02

Valleberga kyrka

Löderups församling, Vemmenhögs, Ljunits, Herrestads och Färs kontrakt, Lunds stift
Valleberga 198:1, Valleberga socken, Ystad kommun, Skåne län

Beskrivning och historik

Kyrkomiljön

Valleberga är en medeltida socken och det äldsta kända skriftliga belägget är från 1167 då den omnämns som *Walleberge*. Socken är belägen ca 15 km öster om Ystad och ingår naturgeografiskt i det område som tillhör Södra Skånes slättbygder. Inom socknen ligger även Fröslövs by och Kåseberga by och hamn. Socken gränsar i söder mot havet och Kåsebergaåsen med landets största skeppssättning Ale stenar. Området är mycket fornlämningstätt med ett flertal väl synliga bronsåldershögar söder om kyrkbyn.

Flygbild över Valleberga kyrkoanläggning från sydväst med den före detta skolbyggnaden skymtande mellan kyrkobyggnaden och kastalen och landsvägen mellan Ingelstorp och Löderup i söder. Foto: Pär-Martin Hedberg, 2014.

Valleberga kyrkby ligger utmed vägen mellan Ingelstorp och Löderup, vid vägkorsningen mot Hedvigsdal i norr och mot Peppinge och Kåseberga i söder. På äldre kartor innan skiftena genomfördes framgår det att Valleberga har varit en ovanligt lång radby med gårdarna placerade framför allt norr om landsvägen. Byn enskiftades 1818 och majoriteten av gårdarna flyttades ut från radbyn. Öster om kyrkan och vägen mot Hedvigsdal ligger en före detta skolbyggnad från 1875, vilken utgörs av en lång tegellänga.

Ystad-Gärns järnväg anlades i norra delen av socknen 1893–1894 och stationen fick namnet Hedvigsdal då den anlades åt Hedvigsdals gård. Hedvigsdal anlades som en så kallad plattgård under Tosterups slott. Öster om Hedvigsdals gård utmed vägen mot Kåseberga låg flera byggnader i den lilla byn Peppinge som be boddes av gårdens arbetare. Kyrkomiljön ingår i område av riksintresse för kulturmiljövården där motiveringen är det öppna odlingslandskapet med förhistorisk brukningsmiljö och bosättningskontinuitet med medeltida kyrkor och sockencentrum som visar på byarnas betydelse i det forna agrarsamhället.

Kyrkobyggnaden

Valleberga kyrka är en av Skånes märkligaste medeltida kyrkor. Kyrkan uppfördes som en rundkyrka av komstadvallsten under 1100-talet med rakt kor, halvrund absid i öster och sannolikt med syd- och nordportal. Hypoteserna kring de tidmedeltida rundkyrkornas ursprungliga funktion är många, om de varit avsedda för försvar, som magasin eller som en avbild av Jesu gravkyrka i Jerusalem. Förutom Valleberga är endast en till rundkyrka känd i Skåne, nämligen S:t Mikael's kapell, som är integrerad i Helsingborgs fästning. På Bornholm finns ytterligare fyra rundkyrkor. I Sverige har det funnits femton kända rundkyrkor, varav en del har varit uppförda i flera våningar.

Vallebergas rundkyrkas ursprungliga utseende är inte helt känt, men kyrkorummets planlösning har haft formen av ett grekiskt kors. Kor, absid och delar av de södra och norra murarna är bevarade och försedda med en profilerad kalkstenssockel. Absiden har en ovanligt utformad konsolburen taklist. Kyrkan ska ha haft en emporvåning i rotundan mot väster, d v s en privat läktare för exempelvis kyrkans byggherre. Ett stort antal medeltida kolonner, baser och kapitäl har påträffats och tolkats kunnat höra ihop med rundkyrkan, eventuellt som en kolonnuren omgång utmed ytterväggarna. Andra medeltida reliefstenar har även tolkats ingått i en lektoriemur, d v s en mur eller korskrank som markerat övergången mellan långhus och kor. Otto och Monica Rydbeck har tillskrivit rundkyrkans uppförande till Carl Stenmästare. Carl Stenmästare har signerat tympanonfältet i portalen i Östra Herrestads kyrka och gett namn till den skola eller riktning som huggit och skulpterat sten till en rad kyrkobyggnader, dopfuntar och gravhällar. Carl Stenmästare och hans verkstads verksamhet är förlagd till tiden omkring och närmast efter 1100-talets mitt.

Sydost om kyrkan uppfördes ett friliggande murat torn, en s k kastal, av bland annat kalksten. Ursprunglig ålder och funktion är okänd, men kastalen är sannolikt uppförd under senmedeltiden och ska ursprungligen ingått i kyrkogårdsmuren. Liknande kastaler finns bevarade vid kyrkorna i Löderup och i Benestad och det har funnits fler i sydöstra Skåne, bland annat i Borrby och Hammenhög. Det har spekulerats i att de kan varit uppförda som försvarstorn genom sitt läge nära kusten. På Bornholm är fristående klocktorn, som även fungerat som porttorn, från senmedeltiden eller 1500-talet vanliga.

Under 1400-talet valvslogs rotundan med ett kryssribbvalv av tegel och försågs ca 1500 med kalkmålningar.

Under 1700-talet försågs kastalen med klockor och nya ljudöppningar togs upp.

1791 utfördes en omfattande om- och nybyggnad av kyrkan efter ett ombyggnadsförslag av murarmästaren Torkil Lindgren i Simrishamn 1785, vilket ritades om och modifierades av Överintendentsämbetets arkitekter. En av dessa är signerad 1787 och signaturen kan uttolkas som Adelcrantz, d v s arkitekten Carl Fredrik Adelcrantz (1716–1796). Delar av den medeltida rundkyrkan revs och ersattes av en korskyrka. De östra delarna med kor och absid bevarades och utgjorde den östra korsarmen i den nya kyrkobyggnaden. Även delar av rotundan bevarades och försågs med en gustaviansk kupol. Kyrkan försågs med nya stora gjutjärnsfönster.

Foto: Theodor Wählin, 1904 och Hugo Frölén, 1908. Bilderna är hämtade från Riksantikvarieämbetets bild databas Kulturmiljöbild.

Omkring år 1900 blev det åter aktuellt med en ombyggnad och utvidgning av kyrkan. Domkyrkoarkitekt Theodor Wählin utförde först en ritning till en helt ny kyrka, men kom senare istället göra noggranna undersökningar av rundkyrkan och nya ombyggnadsförslag grundades på dem. Theodor Wählin (1864–1948) var domkyrkoarkitekt i Lund mellan åren 1902–1942 och utförde under den tiden en rad restaureringar och ombyggnader av skånska kyrkor. Ombyggnaden av Valleberga kyrka utfördes 1908–1910 och innebar att 1700-talets korsarmar revs och en ny stor tillbyggnad uppfördes av tegel i väster på en gjuten betonggrund. I norr uppfördes ett nytt torn av marksten. Vid rivningen av 1700-talets tillbyggnader påträffades ett flertal medeltida stenarbeten, vilka bland annat användes för att rekonstruera syd- och nordportalerna. Theodor Wählin ritade också större delen av inredningen, såsom bänkar, altarring och orgelfasad och läktare, vilka tillverkades av ek av en snickerifabrik i Köpingsbro. Interiörens måleriarbeten i jugend utfördes av målaren Gottfrid Petersson (f.1876), som var son till kyrkans byggmästare Per Petersson (1846-1931). Per Petersson har även uppfört bland andra Glemminge kyrka. Flera av de äldre inventarierna konserverades och ommålades av Anna Wählin.

1914 restaurerades kastalen och taket renoverades, nya golv och alla yttre sprickor tätades och fasaderna omputsades.

1957 iordningsställdes kastalens bottenvåning till ett kyrkomuseum efter ritningar av domkyrkoarkitekt Eiler Graebe.

1997 putslagades kyrkans och kastalens fasader och avfärgades, taken sågs över och de utvändiga snickerierna målades.

2004 utfördes en omfattande inre restaurering under ledning av arkitekt Hans Ponnert, då rundkyrkans väggar putslagades och målades, kalkmålningarna konserverades. Altaret som sedan 1908–1910 varit placerad i rundkyrkan flyttades till sin nuvarande placering och en ny glasvägg uppfördes mellan altaret och rundkyrkan. 2005 inrättades sakristian i tornets bottenvåning.

2017 uppfördes en ramp av granitsten vid västra huvudingången.

Exteriör

Kyrkan är orienterad i öst-västlig riktning och består idag av den medeltida rundkyrkan med kor och absid i öster samt ny- och tillbyggnaden i väster från 1908–1910 med kor, långhus, vapenhus i väster samt torn med sakristia i bottenvåningen vid långhusets norra sida. I rundkyrkan finns de medeltida murarna kvar i syd- och nordväst samt i den östra delen med kor och absid.

Kyrkan är uppförd av komstadkalksten, marksten och tegel och en del av det äldre byggnadsmaterialet från de rivna delarna kan ha återanvänts 1908–1910. Fasaderna är spritputsade och avfärgade i vitt med dekorativa friser, omfattningar och masverk i kalksten

samt blinderingar på långhusets och vapenhusets gavelrösten samt på tornet. På långhuset avslutas fönsteraxlarna upptill med frontespiser. Koret har en putsad taklist och absiden en konsolburen putsad list. Kyrkans äldre delar har en profilerad sockel av komstadkalksten, medan byggnadskropparna från 1908–1910 har en sockel av granit.

Rundkyrkan täcks av runt topp- eller kupoltak i två avsatser och tornet av ett brant torntak, absiden täcks av ett halvt kägeltak, medan övriga delar har sadeltak och samtliga täcks av mönsterlagda skifferplattor och har avtäckningar med kopparplåt.

De rundbågiga fönsteröppningarna har olika utförande, i långhuset är de försedda med ett masverk av kalksten, samtliga har fönsterbågar från 1908–1910 av plattjärn med bland annat räfflat, vattrat glas och färgat glas i blyspröjs samt solbänkar täckta med kalkstensskivor. Rundkyrkan har en liten, hög och smal ljusöppning i den södra muren som ger ljus till den innanför liggande trappan samt rundbågiga fönsteröppningar i söder och norr och absiden har en liten rundbågig fönsteröppning i öster, som kan vara romansk. Tornet har kopparklädda ljudluckor samt svartmålade urtavlor med siffror i kopparplåt åt alla väderstreck.

Huvudentrén är via vapenhuset i väster genom dubbeldörrar av ek, utvändigt klädda med kopparplåt. Dörrarna omges av en rikt utformad portal av kalksten med kolonner som bär upp ett tympanonfält. Till porten finns sedan 2017 en ramp i granit. På långhusets västra gavel, på ömse sidor om vapenhuset finns två ingångar direkt till kyrkorummets sidogångar. Två ingångar finns även till rundkyrkan på den nordvästra och sydvästra fasaden med dörrblad klädda med kopparplåt i likhet med västportalen. Dörrarna omges av rundbågiga portaler av huggen och skulpterad kalksten, vilka rekonstruerades 1908–1910 med kalksten som påträffades vid rivningen av korskyrkans murar. En ingång med kopparklädd dörr finns även i norr till sakristian.

Söder om kyrkan finns en fristående kastal uppförd av kalksten, marksten och tegel med spritputsade fasader avfärgade i vitt. I sydvästra hörnet finns en kraftig strävpelare. Kastalen täcks av ett sadeltak belagt med rött enkupigt lertegel samt trappstegsgavlar åt norr och söder. Gavelröstena är dekorerade med blinderingar, på den södra sidan finns endast en enkel rundel medan den norra sidan är rikare dekorerad. Ingången är på den norra sidan genom en

stickbågig öppning med ett enkelt dörrblad av rödfärgade stående brädor med äldre lås och dekorativt smide monterad i nischens innerkant. Framför porten ligger en stor kalkstenshäll. Kastalen har flera mindre ljusöppningar, bland annat till trapploppet i söder. På samtliga fasader finns även ett antal ankarjärn i olika utförande. Ljudöppningarna har olika utseende med vitputsade kolonner med olika kapital. Dessa lär ha tillkommit på 1700-talet då klockorna placerades i kastalens övre våning och då återanvända delar från rundkyrkan användes till ljudöppningarna.

Interiör

Kyrkorummet är indelat i två delar, varav västförlängningen från 1908–1910 utgör en del och avskiljs sedan 2004 av en glasvägg mot rundkyrkan i öster. Huvudingången är via vapenhuset i väster.

Vapenhusets golv är lagt med grå och röda kvadratiska kalkstensplattor i ett rombiskt mönster. Väggarna är vitputsade och försedda med rockhängare, takets bjälkar och undertak är inklädda med pärlspontpanel. På norra väggen finns en rundbågig ekdörr med dekorativt smide som leder till bl. a källaren och på södra sidan en liknande dörr som leder till orgelläktaren. Till kyrkorummet i öster finns en dubbeldörr av ek med glasade övre fyllningar.

Långhusets mitt- och sidogångars golv är belagda med kalkstensplattor i likhet med vapenhuset. Sidogångarna avskiljs med kraftiga pelare som bär upp låga rundbågiga valv. Sidogångarna täcks av tunnvalv. Väggarna är putsade och avfärgade i vitt med en något mörkare bröstning. Väggarna och takets tunnvalv är dekormålade med blomsterslingor med rosenmotiv, geometriska mönster samt apostlaffigurer i jugend. Mot den västra väggen finns dörren till vapenhuset samt i nordväst och sydväst ingångar utifrån till sidogångarna med

rundbågiga dörrblad av ek med dekorativt smide. På den norra väggen finns en dörr till sakristian med liknande utformning. Fönsteröppningarna saknar innanfönster. I långhusets västra del skjuter den konsolburna orgelbarriären ut i kyrkorummet. Barriären är i ek och utförd med rosedekor i jugend. Orgelläktaren nås från trappan i vapenhusets södra sida. Orgelläktarens golv består av obehandlade furubrädor.

Koret har samma ytskikt som långhuset och täcks av ett tunnvalv. Den östra väggen utgörs sedan 2004 av ett glasat parti med dörr mot rundkyrkan

Sakristian är belägen i tornets bottenvåning och iordningsställdes 2005 och nås från långhusets norra sida samt utifrån på norra sidan. Rummet har golv i likhet med övriga kyrkan och väggarna är putsade och avfärgade i vitt och det sänkta taket är klätt med vitlaserad pärlspontpanel. Fönsteröppningar finns i väster och öster och i norr finns en dörr till ett litet

vindfång. I nordväst finns en ekdörr till trappan till tornets övre våningar och ett dörrblad klätt med järnplåtar till ett arkivskåp. På väggen finns en kalkstensplatta med inskription: VALLEBERGA KYRKA byggdes 1908–1909. Arkitekt Th. Wåhlin. Byggmästare P. Petersson.

Tornets övre våningar nås från en trappa från sakristians norra vägg. Tornet har sex våningar och i tornets andra våning finns bland annat trampmaskinen till klockorna, som hänger i den femte våningen.

Kyrkans äldsta delar, d v s rundkyrkan, är belägen öster om tillbyggnaden från 1908–1910 och nås via en glasad vägg bakom altarpupsatsen i koret, men även utifrån genom portar på den södra och norra sidan. Rundkyrkan består av det runda och korsformade kyrkorummet, rotundan, kor och absid.

Rundkyrkan har en golvbeläggning i likhet med kyrkans övriga delar. Väggarna är slätputsade och avfärgade i vitt. Rotundan täcks av ett kryssribbvalv av tegel och de korta korsarmarna täcks av tunnvalv. I murarna finns ett flertal nischer av olika storlek och utformning. Sidoaltarnischer med hjälmvalv finns i väggarna mot öster. Samtliga fönsteröppningar saknar innanfönster. Absiden har en romansk fönsteröppning i öster, som sannolikt är ursprunglig. I norr och söder finns utgångar genom rundbågiga ekdörrar, tillkomna 1908–1910. I sydvästra hörnet finns en rundbågig ekdörr till en trappa. Trappan har en mycket välhuggen kalkstensspindel och väggarnas puts är utdragen med kvaderritsningar. I den övre delen finns en igensatt rak muröppning mot norr, vilken har tolkats ha lett till rundkyrkans emporvåning. I rotundans övre murverk finns fem muröppningar, varav den södra är högre, med oklar funktion, som anses vara ursprungliga. Mot koret finns den ursprungliga höga och smala triumfbågen och mot absiden bevarad tribunbåge. Koret täcks av ett massivt tunnvalv av kalkstensflak och absiden av ett hjälmvalv. Triumfbågen, korets väggar och tunnvalv samt absidens hjälmvalv har fragmentariskt bevarade medeltida kalkmålningar framställande

scener ur bland annat skapelseberättelsen och Yttersta domen. Fragment av målningarna har tolkats kunna vara romanska, medan flertalet av målningarna har tillkommit omkring år 1500. De senare har tillskrivits den s.k. Lilla Harriegruppen. På absidens östra vägg finns ristade och målade konsekrationsskors. På korets norra sida finns en rektangulär nisch försedd med en lucka av breda brädor med äldre färglager och kraftigt smide. Den har sannolikt haft funktion som sakramentsskåp.

Kastalen är belägen söder om rundkyrkan med ingång till bottenvåningen från norr. Bottenvåningen iordningställdes 1957 till stenmuseum efter anvisningar av domkyrkoarkitekt Eiler Graebe. Golvet är täckt av grus och väggarna är slätputsade och avfärgade i vitt. I murarna finns spår av äldre uttag efter bjälkar med mera. Taket utgörs av bjälklaget för andra våningens golv. Runt väggarna är medeltida bearbetade stenar, såsom gravhällar, kolonndelar, skulpturfragment uppställda. Mot söder finns en murad vägg mot den bakomliggande trappan, som leder till kastalens övriga våningar. På tredje våningen finns kraftiga bjälkar efter den äldre klockbocken.

Inredning och inventarier

Altaret är uppfört 1908–1910 efter ritningar av Theodor Wåhlin. Det är klätt med polerade kalkstensplattor och täcks av ett altarbrun ”Han genom hela livets dag” komponerat av textilkonstnären Hellevi Nilsson-Kjellhard. Altaret flyttades till sin nuvarande placering vid renoveringen 2004.

I samband med renoveringen 1908–1910 rekonstruerades kyrkans äldre *altarskåp* och placerades på altaret. Det är utfört av ek under 1500-talets första hälft och är ett nordtyskt arbete. De två sidodörrarna är bevarade med snidade figurer bland annat framställande apostlarna. Dessa kompletterades 1908–1910 efter ritningar av Theodor Wåhlin med ett nytt mittparti och två ursprungligen fristående skulpturer av S:t Petrus och S:t Paulus placerades i corpus. Saknade delar ersattes med nya och skåpet ommålades i sin helhet. Arbetet utfördes sannolikt av Anna Wåhlin och har stora likheter med hennes arbeten i exempelvis Glemminge kyrka. Anna Wåhlin (1851–1924) var uppvuxen i prästgården i Ingelstorp och kusin till Theodor Wåhlin. Hon utbildade sig på konstskola ibland annat Stockholm och har utfört ett flertal arbeten i kyrkorna på Österlen.

Kyrkan har ytterligare en *altaruppsats* i snidat trä, utförd av Matthias Stenberg 1742, vilken hänger på långhusets norra vägg. Matthias Stenberg (f 1690 och bosatt i Ystad) var lärning till Johan Jerling, som var anställd av Christina Piper för inredningen av Krageholms slottskapell. Jerling har även utfört altaruppsatsen i S:t Maria kyrka i Ystad och den har stått som förebild för Stenbergs altaruppsatser i Löderup och Valleberga kyrkor. Altaruppsatsen i Valleberga har ett mittparti som utgörs av en framställning av Kristus på korset i friskulptur omgiven av de fyra evangelisterna och apostlafigurer och kröns av änglaskulpturer och den segrande Kristus.

Altarringen är utförd i ek efter ritningar av Theodor Wåhlin och har jugenddekor i likhet med orgelbarriären.

Dopfunten är placerad i långhusets sydöstra del och är tillverkad av skånsk sandsten, sannolikt höörsandsten, under 1100-talets andra hälft och är tillskriven den anonyma mästaren ”Magister Majestatis” eller den s k Trydemästaren, efter dopfunten i Tryde kyrka. Både

cuppan och foten är rikt skulpterade med olika scener samt med såväl odjurs- som människohuvuden. Även den välbevarade dopfunten i Löderups kyrka är tillskriven Trydemästaren.

Predikstolen med tillhörande baldakin är placerad på norra sidan och är daterad genom en påmålning till 1619. Korgen är rektangulär med uppgång från öster. Korgen är rikt utsmyckad med snidade evangelistfigurer i fyllningarna mellan kolonner med kvinnofigurer och lejonmaskaroner. Trappan i ek nytillverkades i samband med restaureringen 1908–1910 efter ritningar utförda av Theodor Wåhlin.

Den öppna *bänkinredningen* är indelad i två kvarter och är tillverkad av ek 1908–1910 efter ritningar utförda av Theodor Wåhlin. Bänkgavlarna är rikt dekorerade i jugendstil och avslutas upptill med bänkens numrering samt en cirkel med snidad rosendekor.

Orgeln byggdes 1910 av Johannes Magnusson i Göteborg med fasad efter ritningar av Theodor Wåhlin. Fasaden är tillverkad av ek och rikt dekorerad med ett centralt placerat runt fönster med färgat och dekorerat glas som omges bland annat av gallerverk. Fasaden utgör en del av den rundade läktarbarriären. Det fristående spelbordet är vänt mot kyrkorummet.

Kyrkan har två *klockor*, storklockan är gjuten 1909 av KG Bergholtz och lillklockan är omgjuten 1807 av I H Fries i Kristianstad.

Kyrkan har fyra *nummertavlor* skulpterade i ek med rosenmönster efter ritningar utförda av Theodor Wåhlin.

Bland övriga inventarier finns en senmedeltida madonnaskulptur, Carl XI:s namnchiffer samt en fattigstock.

Kyrkogård

Kyrkogårdens äldsta delar utgörs av dagens östra kvarter. Kyrkogården utvidgades i slutet av 1800-talet mot väster till sin dubbla storlek och omgärdas av ett gjutjärnstaket med nygotiska former, sannolikt tillkommit i samband med utvidgningen. I söder och öster omges den av en trädrad med hamlade lindar och i väster av oxlar. Den äldre huvudentrén är från landsvägen i söder genom en dubbelgrind i gjutjärn, en liknande ingång finns även i öster. Från parkeringen i nordöst finns en dubbelgrind av järnsmide. Kyrkogården har breda grusade gångar och den äldre östra delen domineras av grusade gravplatser omgärdade av stenramar och buxbomshäckar. Gravplatsernas vanligaste titel är lantbrukare, vilket vittnar om sockens långa tradition med jordbruksnäring. På kyrkogården finns flera gravplatser med titlar som fiskare och fiskhandlare, av vilka flera har anknytning till fiskeläget Kåseberga.

Byggnader på kyrkogården

I kyrkogårdens nordöstra hörn finns en personalbyggnad med vitputsade fasader under sadeltak täckt med rött enkupigt tegel.

Regionmuseet Kristianstad upprättade 2015 en vård och underhållsplan för Valleberga kyrkogård, i vilken finns en detaljerad beskrivning och historik av kyrkogården.

Kulturhistorisk karaktärisering av Valleberga kyrkoanläggning

Kyrkan, kastalen och kyrkogården utgör tillsammans med den före detta skolbyggnaden en kulturhistoriskt intressant bymiljö intill den äldre landsvägen med sin före skiftena mycket långa radby. Kyrkogården har bevarat en klassisk 1800-talsplanering med gjutjärnsstaket, trädrader, raka grusade gångar och stenomgärdade gravplatser. Kyrkomiljön ingår som en väsentlig del i riksintresseområdet runt Löderup och Valleberga och kyrkans höga smala torn utgör ett landmärke i det flacka odlingslandskapet.

Valleberga kyrka intar en särställning bland landets medeltida kyrkor genom att ursprungligen vara uppförd som en rundkyrka med korsformig plan, sannolikt uppförd på kyrkligt initiativ eller av profana stormannasläkter i området. Rotundan med kor och absid är välbevarad och det medeltida murverket med bl. a den skråkantade sockeln, absidens konsollist och fönsteröppning i öster samt de rekonstruerade portalerna utgör en viktig kunskapskälla om medeltida byggnadsteknik. Den invändiga kalkstenstrappan med ritsningar i putsen och öppningar till en emporvåning är intressanta spår som tillsammans med de tillvaratagna medeltida byggnadsdelarna, som till exempel gravstenar och reliefstenar till en lektoriemur kan berätta mer om kyrkans tidiga uppförande och utförande. I kyrkorummet finns även bevarade triumf- och tribunbåge, korets massiva tunnvalv av kalkstensflak, sidoaltarnischer, sakramentsskåp, kalkmålningar och ribbkryssvalvet av tegel.

Kyrkan är även restaureringshistorisk intressant, då domkyrkoarkitekten Theodor Wåhlins undersökningar av den medeltida rundkyrkan resulterade i nybyggnad istället för rivning, och en helt ny kyrka uppfördes i anslutning till den kvarstående romanska rundkyrkan. Wåhlins om- och nybyggnad håller samman kyrkans olika delar och har skapat en säregen kyrkobyggnad med det höga smala tornet i norr. Såväl exteriören som interiören i de byggnadsdelar som tillkom 1908–1910 är mycket välbevarade med originaldörrar och fönster samt den ursprungliga inredningen i ek med jugenddekor. Det är relativt få kyrkor som försågs med inredning och målningar i art nouveau eller jugenddekor, vilket var en konst- och arkitekturhistorisk period runt sekelskiftet 1900.

Kyrkan har även en rad inventarier och fast inredning av mycket hög konstnärlig kvalitet, som till exempel dopfunten, predikstolen och altaruppsatserna. Kyrkan är även intressant ur ett regionalt perspektiv, då kyrkans uppförande är tillskriven Carl Stenmästare och Matthias Stenbergs altaruppsats kan tillsammans med den i Löderup från 1735 ses som förminskade och förenklade altaruppsatser efter förebilden i St:a Maria kyrka i Ystad.

Den medeltida kastalen är byggnadshistoriskt märklig och har välbevarade murverk, trappor, dörr och ljus- och ljudöppningar. Den 1957 iordningställda bottenvåningen är ett intressant exempel på en typ av ”kyrko- eller stenmuseum”.

Att tänka på vid förvaltningen av kyrkoanläggningen

- Kyrkan är en av de märkligare medeltida kyrkorna i Skåne och har mycket stora arkitektur- och konsthistoriska värden genom att så stor del av den medeltida rundkyrkobyggnaden är bevarad. Det medeltida murverket med nischerna, de skulpturala

beståndsdelarna, portalerna, trappan och valven utgör i stora delar unika medeltida byggnadsdetaljer. Att bevara kyrkan och kastalen med sina medeltida spår och den information den bär på är en viktig uppgift i arbetet med att förvalta de kulturhistoriska värdena och som i framtiden kan ge ytterligare upplysningar om kyrkans uppförande.

- Theodor Wåhlins restaurering, om- och nybyggnad av kyrkobyggnaden har arkitektur- och restaureringshistoriska värden, då de visar på samtidens restaureringsideal. Kyrkan har i stort sett bibehållit sitt utseende sedan den omfattande om- och nybyggnationen med originalportar och dörrar samt skiffertak. Interiören präglas av byggnadstidens ideal med en utsökt målad jugenddekor samt välbehållen inredning i ek.
- Kyrko- eller stenmuseet i kastalens bottenvåning innehåller ett stort antal romanska skulpterade grav- och byggnadsstenar, som på ett pedagogiskt sätt kan berätta om medeltidens byggnadskonst.
- Det är viktigt att värna om kyrkogårdens typiska utformning med det omgivande gjutjärnsstaketet, äldre gångstrukturer och kultur- och personhistoriskt värdefulla gravvårdar.

Foto: Theodor Wåhlin, u.å. Bilderna är hämtade från Riksantikvarieämbetets bilddatabas Kulturmiljöbild.

Skydd med mera

Kyrkan och kyrkogården är skyddade enligt 4 kap. Kulturmiljölagen.

Valleberga kyrkoanläggning är belägen inom fornlämningsområdet Valleberga 142:1, Valleberga bytomt och en sannolikt medeltida gravsten, som förvaras i kastalens

bottenvåning, finns upptagen som övrig kulturhistorisk lämning Valleberga 21:1 och skyddas enligt 2 kap. Kulturmiljölagen.

Valleberga kyrkomiljö ingår i område av riksintresse för kulturmiljövården *Ingelstorp-Valleberga-Löderup-Hagestad* [M174] samt ingår i ett område *Ingelstorp-Valleberga-Löderup-Hagestad* som är utvärderat som Särskilt värdefull kulturmiljö i Kulturmiljöprogram för Skåne, framtaget av Länsstyrelsen.

Källor och litteratur

- Andersson, Hans, Anglert, Mats, *By, huvudgård och kyrka*. Studier i Ystadsområdets medeltid. 1989.
- Bevarandeprogram för byar i Ystads kommun*. 1985.
- Dahlberg, M (red.) *Skåne – landskapets kyrkor*. Sockenkyrkorna, kulturarv och bebyggelsehistoria, Riksantikvarieämbetet 2015.
- Dahlberg, M. Franzén, K. (red) *Sockenkyrkorna*. Kulturarv och bebyggelsehistoria. Riksantikvarieämbetet 2008.
- Fernlund, Siegrun, *Kyrkor i Skåne, en kulturhistoria*. Lund 1988.
- Länsstyrelsen Skåne. Samhällsplanering & kulturmiljö. *Kulturmiljöprogram. Särskilt värdefulla kulturmiljöer i Skåne*.
- Malmström, Krister. *Kyrkornas arkitekter. Förteckning över kyrkoarkitekter verksamma inom Svenska kyrkan 1860–1930*. Raä 1991.
- Sundnér, Barbro, *Forskningsdatabas för Medeltida kyrkor i Skåne*. Svensk Nationell Datatjänst.
- Underhållsplan för Valleberga kyrka*, Ponnert Arkitekter AB, 2006-06-28.
- Valleberga kyrka – Anläggande av ramp*. Antikvarisk medverkan. Regionmuseet Kristianstad. Rapport 2017:23
- Valleberga kyrka*, Löderups församling, Svenska kyrkan.
- Vård- och underhållsplan för Valleberga kyrkogård*. Regionmuseet Kristianstad. Rapport 2015:26
- Åberg, Gustaf, *Kyrkor i sydöstra Skåne*, u.å.

Lantmäteriet - Historiska kartor

Riksantikvarieämbetet – Fornsök, *Kulturmiljöbild, Riksintressen för kulturmiljövården*.

Övriga uppgifter

Inventeringsdatum: 2019-06-25

Fältinventering, foto och rapportsammanställning: Anna Lindqvist, byggnadsantikvarie
Kulturhistorisk karakteristik och rekommendationer: Anna Lindqvist, efter samråd med Löderups församling.

Färdigställd: Remissrapport 2019-09-02, reviderad och färdigställd 2020-04-02

Sammanfattning till BeBR

Stomme: Murverk – Kalksten, marksten, tegel

Fasadmaterial: Puts- spritputs

Fasadkulör: Vit

Takform: Sadeltak, Torntak

Taktäckningsmaterial: Skifferplattor

Antal våningar: 1

Byggnadsdel: Rundkyrka med kor och absid – öster, Långhus och kor, vapenhus – väster,
Torn-norr